

Anmeldelser

| BERNARD ERIC JENSEN: *Historie. Fortidsbrug og erindringsspor* (Univers 15), Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2014, 244 s., 199,95 kr.

Nærværende bog er ikke Bernard Eric Jensens første bidrag til den historieteoretiske debat. Han har igennem en menneskealder markeret sig med bidrag på snart sagt alle niveauer og i mange sammenhænge, og hans tanker har sat direkte fingeraftryk på de faglige mål og didaktikken i folkeskolens historieundervisning. I 2003 kom det, der må betegnes som hans magnum opus, *Historie – livsverden og fag* (Gyldendal), og i 2010 det, man måske kunne kalde for pixi-udgaven: *Hvad er historie* (Akademisk Forlag). Han har også en hjemmeside, hvor store dele af hans produktion er gjort tilgængelig i digital form (www.bernardericjensen.dk). Nu foreligger så *Historie. Fortidsbrug og erindringsspor* i Aarhus Universitetsforlags serie *Univers*. Konceptet bag *Univers* er ifølge teksten på bogens frontklap, at den „formidler specialviden [...] og gør frontforskning tilgængelig for interesserede lystlæsere“. Det er sådan set samme koncept, som lå bag Akademisk Forlags *Hvad er*-serie, så ingen kan vel fortænke én i spørge, om der er tale om samme bog i lidt større format og med en række velvalgte illustrationer i farve (*Hvad er historie* var uden billeder, og det var en mangel, fordi en del af bogens eksempler netop var billeder)?

Der er dog ikke tale om genbrug i gængs forstand, men for den, der kender Bernard Eric Jensens tidligere værker, er der ikke meget nyt at hente ud over de mange nye bøger, han har læst siden sidst. De centrale begreber og interessefelter er de samme, og det er metoden og det „præsistentiske“ fokus også. Om noget er felttoget mod faghistorikerne og deres „fortidsfikserede historiebegreb“ gennemført med endnu større konsekvens.¹ Også stilen er den samme: fortroligt snakken- de snarere end diskuterende og præget af begrebsafklaringer og læsefrugter, idet hver pointe illustreres gennem minireferater af udvalgt litteratur eller minianalyser af eksempler.

¹ *Historie. Fortidsbrug og erindringsspor*, s. 197. Jf. også Bernard Eric Jensen: „Faghistorikerens historiebegreb: Baggrund, kendetegn og virkninger,, *Historisk Tidsskrift*, 104 (2004), s. 179-207, samt modsvar fra Carsten Due-Nielsen sammesteds s. 208-217, fulgt af replik og duplik sammesteds s. 406-410, 411-413.

Hvor de to foregående bøger havde hver deres systematiske opbygning, er knagerækken imidlertid denne gang kronologisk: Efter to indledende kapitler skildres forskellige epokers fortidsbrug, begyndende med „arkaisk fortidsbrug“ (stenalderens primitive samfund for mange tusind år siden) over „skriftbaseret historiebrug“ (oldtid og middelalder) og „moderne fortidsbrug“ (renæssancen til 1900-tallet) frem til vor egen samtids „postmoderne fortidsbrug“. Der afsluttes med et mindre kapitel, hvor der gives eksempler på „vellykkede og perspektivrige bidrag til en nutidig historiekultur“, et personligt efterskrift, en kommenteret bibliografi, henvisninger og register. De enkelte kapitler er stort set kronologisk opbyggede, men med gentagne tematiske nedslag og tilbagevendende overskrifter som „tid“ eller „erindringssted“. Sproget er klart og flydende, men det meget omfattende stof gør ofte fremstillingen noget springende.

Værkets hovedtitel „Historie“ og den kronologiske opbygning giver bogen en vis lighed med bredt anlagte historiografiske oversigter som f.eks. John Burrow: *A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century* (London 2007), som også nævnes til start, men det skal man ikke lade sig narre af. Man skal heller ikke lade sig vildlede af indledningen, der lægger ud med at definere „to slags historie“, nemlig „faghistorie“ og „læghistorie“, som om bogen handlede om det dynamiske og spændingsfyldte forhold mellem historie som videnskab og historie som identitetsdannelse, undervisning, formidling, politik og underholdning. Alle disse elementer spiller en rolle, men Bernard Eric Jensens fokus har bevæget sig et sted hen, hvor historien i konventionel forstand (= fortiden og den i bredeste forstand faglige beskæftigelse med den) har stadig mindre interesse. Det er derfor ikke bogens overtitel „historie“, men undertitlens „fortidsbrug“ og „erindringsspor“ (stort set = kulturarv), der fanger essensen i hans projekt.

Bernard Eric Jensens udgangspunkt er ikke historie som en genre eller genstandsfelt (fortiden) og slet ikke som et videnskabsfag, men derimod den menneskelige erindring og mennesket som en aktiv „fortidsbruger“ med „handlekompetence“ i en social sammenhæng med fokus på fremtiden. Derfor handler sidste del af indledningen med titlen „Dengang historie opstod“ heller ikke om Herodot og Thukydides, men præsenterer udvalgte evolutionsbiologiske teorier om menneskets kognitive og sociale udvikling for flere hundrede tusind år siden. Af samme grund følger den grundlæggende periodisering heller ikke traditionelle videnskabshistoriske og kulturhistoriske skel som f.eks. den græske bystatskultur eller renæssancen, men de store brud i mediehistorien: skriftkultur, trykkekunst og senest radio, TV, film og digitalisering. Selv om man særlig i kapitlerne om skriftbaseret og mo-

derne fortidsbrug møder en del gamle kendinge fra den historiografiske kanon, så er ambitionen ikke at skildre en faglig tradition i samspil med det omgivende samfund, men at give et signalement af skiftende epokers mangfoldige fortidsbrug i et bredt medie- og kulturhistorisk perspektiv. Dette lykkes også i høj grad.

Bogens ambitioner har dog også omkostninger. Det går over stok og sten, og resultatet bliver sine steder en noget kalejdoskopisk fremstilling, hvor der ikke er megen plads til at argumentere. Det er også påfaldende, i hvor udpræget grad bogen holder sig til den vestlige kulturkreds i relativt snæver forstand. Holocaust og 9/11 behandles udførligt, mens hele feltet af postkolonialisme, kønsstudier og poststrukturalisme levnes minimal opmærksomhed. Dette valg er på den ene side let at forstå, for serien *Univers* har et overskueligt format, men det begrundes ikke. Det er en skam, for netop inden for disse felter ville Bernard Eric Jensen nok finde mange eksempler på den historiekultur, han ellers efterlyser hos faghistorikere.

Hvis man skal rejse en kritik mod bogen, så er det, at vi skal frem i sidste kapitel om „historiekultur“, før Bernard Eric Jensen melder helt klart ud, hvad hans hensigt er:

Dermed søger jeg at **afvikle** en veletableret traditions- og vane-dannelse, der går tilbage til 1700-tallet, da fagfolk begyndte at bruge termen ‚historie‘ både om det at studere noget fortidigt (videnskabsfaget som aktivitet) og om selve det fortidige (videnskabsfagets genstandsområde). (s. 197, min fremhævning)

Til gengæld må man sige, at han fører sit afviklingsprojekt til dørs med stor konsekvens. Kapitlets kerne udgøres af en gennemgang af „vellykkede og perspektivrige bidrag til en nutidig historiekultur“, og her glimrer faghistorikerne ved deres fravær. De eksemplariske bidrag er (1) Bjørn Nørgaards danmarkshistoriske gobeliner på Christiansborg, (2) Virginia Woolfs roman *To the Lighthouse*, (3) Jim Whitakers dokumentarfilm om overlevende fra angrebene i New York 9/11, (4) sociologen Dana Giesecke og socialpsykologen Harald Welzers oplæg til et nyt museum (et *Haus der menschlichen Möglichkeiten*), der skal opdrage den opvoksede tyske ungdom til at håndtere den nazistiske fortid på en mere personlig og nutidsrelevant måde.

Dette skal ikke forstås sådan, at faghistorikerne slet ikke nævnes. Både Mogens Herman Hansen og Ulrik Langen nævnes og citeres som repræsentanter for den fagforståelse, der „fortsat er normsat blandt fagfolk i dag“ (s. 216), men som Bernard Eric Jensen ikke kan bruge til noget, fordi den er bagudrettet (fortidsfikseret). Sagen er jo, at for Bernard Eric Jensen er historie IKKE en godt 2000 år gammel og vidt

forgrenet genre, der i vor kulturkreds tog sin begyndelse med Herodot og Thukydid, og som i løbet af de sidste tre århundreder også har udviklet sig til et videnskabsfag. For ham at se ER historie lig med fortidsbrug (s. 7), og „menneskets fortidsbrug er i første række en fremadrettet aktivitet, det er de brugbare fortider, der er i centrum. Sådan var det førhen, og sådan er det fortsat i dag“ (s. 217). Man kunne også udtrykke det på den måde, at når Bernard Eric Jensen afvikler det traditionelle historiebegreb og forstår det som fortidsbrug, så forsvinder historien som erkendelsesprojekt og erstattes af historie som praksis med et naturligt ensidigt fokus på „brugsaspektet“ (s. 197).

De brugbare fortider kan ifølge Bernard Eric Jensen have forskellig karakter, og han skelner mellem syv forskellige typer: identitetsnær, fællesskabsstiftende, indgribende, belærende, fornøjende, legende og oplysende fortidsbrug. Fælles for dem alle er dog, at de analyseres fuldstændig løsrevet fra en traditionel historiefaglighed. Det rejser selvfølgelig spørgsmålet om, hvad der så er kvalitetskriteriet, når nu relationen til videnskaben er irrelevant? Svaret formuleres meget kort og fortjener at citeres:

Når jeg skal vurdere en historiekultur, ser jeg især på dens læringspotentialer og brugsværdi for fortidsbrugere. I så fald fokuseres der på: (i) Bidrager den væsentligt til at kvalificere folks historiebevidstheder? Hjælper den folk til at blive mere eftertænksomme og kritiske, indsigtfulde, opfindsomme og ansvarlige fortidsbrugere, end de ellers ville have været? Og (ii) bidrager den afgørende til, at folk får oparbejdet en historisk bevidsthed – altså indsigt i menneskelivets socialitet og historicitet? (s. 199, jf. s. 186-189)

Jeg tror, det ville være svært at finde en faghistoriker, der ikke kunne skrive under på denne meget alment formulerede formålsparagraf. Ja, ikke så få af os ville måske ligefrem hævde, at den beskriver i det mindste dele af vort faglige virke. Her var nok stof for diskussion, men også for præcisering. Hvad skal man f.eks. nærmere forstå ved „eftertænksomme og kritiske, indsigtfulde, opfindsomme og ansvarlige fortidsbrugere“? Indbefatter formuleringen en tilslutning til det traditionelle faghistoriske sandhedsideal om kravene om dokumentation, kontekstualisering, repræsentativitet og begrundelse? Og hvad med de tilfælde, hvor man som faghistoriker må insistere på ubekvemme sandheder? Det er ikke helt til at sige, men i betragtning af Bernard Eric Jensens udprægede distance til faghistorien kan man let komme i tvivl.

Et andet punkt er hans stormløb mod „kollektivsingularissen“ historien eller fortiden (altså i bestemt ental), som han med henvisning til

Koselleck opfatter som definerende for det moderne historiebegreb (s. 9, 130-135, 186-190, 197). Her optræder unavngivne „postmoder­nister“ som kognitive helte, der problematiserer den skrækkelige kollektivsingularis og opbløder grænserne mellem faghistorie og læghistorie, men som kun synes at have begrænset held over for de uforberedelige faghistorikere. Også her studser man lidt, for ligger der virkelig en klassisk historistisk ontologi om historien som en kollektivsingularis bag, når historikere som flest taler om historien og fortiden i bestemt ental? Er der ikke snarere tale om en konventionel sprogbrug, som også fandtes tidligere, f.eks. i den af Bernard Eric Jensen så højt værdsatte formel „*historia magistra vitae*“ (Cicero)? At historien forstået som de svar, vi får på vores personligt, teoretisk og kulturelt betingede spørgsmål til fortidens vidnesbyrd, er mangfoldig og skiftende, men ikke af den grund vilkårlige, må nok snarere betegnes som en faglig konsensusposition.

Det er ikke nemt at fælde en afsluttende dom over *Historie. Fortidsbrug og erindringsspor* uden selv at kaste sig ud i at skrive et historieteoretisk manifest. Formelt set er bogen uangribelig. Bernard Eric Jensen ønsker ikke at skrive om det, de fleste forbinder med ordet „historie“, og vælger derfor at omdefinere det til „fortidsbrug“ i bredeste forstand. Det er fair nok og kun lidt forvirrende for den uopmærksomme læser. Han er også i sin gode ret til at mene, at faghistorikere over en bred kam er galt afmarcheret og har været det et par hundrede år. Det kan ganske vist diskuteres både principielt og konkret, og mange af os, der professionelt beskæftiger sig med historieforskning – samt en del udmærkede amatørhistorikere – kan nok ikke rigtigt genkende sig selv i det portræt, men lad det være. Det vil føre for vidt. Det er derimod langt fra indlysende, at det komplekse samspil og modspil mellem faghistorie og de mangfoldige former for historieformidling og fortidsbrug skal behandles så stedmoderligt som i denne bog.

Sebastian Olden-Jørgensen

| RAINER ATZBACH, LARS MELDGAARD SASS JENSEN & LEIF PLITH LAURITSEN (RED.): *Castles at War (Castles of the North, 1)*, Rudolf Habelt Verlag Bonn 2015, 230 s., 75 euro.

Bogen er første bind i en serie om borge i Skandinavien, Baltikum og det nordlige Europa, som den danske borgforskerunion „Magt, Borg og Landskab,“ planlægger. Dette bind er resultatet af en tværfaglig kongres i 2013, det er på engelsk og udsendt i Tyskland med støtte af danske og en enkelt svensk fond. Bogen er smukt tilrettelagt af Katrin